

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE BU POLİTİKANIN DİNAMİKLERİNE ETKİ EDEN DIŞ GELİŞMELER (TURKISH FOREIGN POLICY IN THE PERIOD OF DEMOCRATIC PARTY AND EXTERNAL DEVELOPMENTS AFFECTING THE DYNAMICS OF THIS POLICY)

Okt. Olcay ÖZKAYA DUMAN*
Dr. Haktan BİRSEL*

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Atatürk'ün altı yıl önce ifade ettiği ön görüşü gerçekleşmiş, savaştan yara almadan ve gücünü arttırarak çıkan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, dünyayı ikiye bölerek ve Soğuk Savaş dönemini başlatarak dünyayı yeni bir jeostratejik yapı ile karşı karşıya getirmiştir. Bu jeostratejik yapının ana esaslarını, Yeni bir dünya düzeninin tek lider algılamasının yok edilmesi ve daha demokratik yönetim sistemlerin kurulması ile yayılcı bir yapıya sahip olan SSCB'den korunma doktrinlerine göre güçlü yapılar oluşturulması olarak özetlemek mümkündür. İki kutuplu yenedünya düzeninde taraflardan biri bahsettiğimiz üzere SSCB iken diğeri ABD olmuştur. Dünya bu iki kutup arasında gerçekleşecek ve adına “Soğuk Savaş” denilen bir sıkı rekabete tanıklık edecek.

Dolayısı ile 1946 yılından itibaren Batı'da yeni dengeler ve bu dengelerin ortaya koymaya çalıştığı başkalaşmış yeni bir siyasi atmosfer oluşmuştur ve Türkiye'de bu süreçten itibaren aynı siyasi atmosferin etkisi altına girmiştir. Bu yeni politik algılama Türkiye'de Milli Şef İnönü'nün siyasi sistemini dağıtmış ve DP'nin ortaya çıkışı ile çok partili siyasi yaşam başlamıştır. 1950 yılı ise Türkiye için Atatürk döneminden sonra bağımsızlık tabanlı iç ve dış politikaların terk edilişi ve Batı dünyasına entegre olabilmek için kusursuz bir sadakat gösterilmesi bakımından ilk kırılma noktası olmuştur. Batı'ya yakın ve yönelimli girişimler yaşamın farklı alanlarında kendine yer bularak Türkiye'yi bu önemli merkeze çekmiş. Türkiye bölgede denge unsuru olarak var olan algısını Batı dünyası için de ortaya koyma süreci içerisine girmiş bulunur.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Demokrat Parti, ABD, NATO, Politika

ABSTRACT

After the end of the second World War, the pre-foresight Atatürk realized that six years ago, the War unscathed and the increasing power of the USSR, the world split into two and the Cold War era by launching the world has faced with a new geo-strategic structure. The main principles of this geo-strategic structure, a new and more democratic world order the destruction of the perception of a single leader with the establishment of management system according to the doctrines of protection from expansionist Soviet Union, Which has a structure can be summarized as the creation of strong structures.

Therefore, these balances and new balances in the West since 1946, has tried to put out a new political atmosphere is composed of metamorphic and Turkey under the influence of this process came from the same political atmosphere. This new political perception İnönü's National Leader in Turkey's political system, and deployed a multi-party political life began with the emergence of DP. In the year 1950 for Turkey after Atatürk era abandonment of the independence-based internal and external policies and to become integrated in to the Western World in terms of a perfect demonstration of loyalty was the first break point. Close to the West and Turkey in finding a place in various domains of life-oriented initiatives taken in this important center. In Turkey there is an element of

---

* Mustafa Kemal Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi.

* Avrasya Araştırmaları Doktoru.

balance in the region fort he perception that theWestern World has entered into the process of putting.

KeyWords: USSR, The Democratic Party, USA, NATO, Politics

GİRİŞ

14 Mayıs 1950 seçimleriyle, o zamana dek Türkiye Cumhuriyetinde tek başına iktidar olmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidardan düşmesi ve yeni hükümetin Demokrat Parti (DP) tarafından kurulması Türk Siyaset yaşamının en dikkate değer olaylarından¹. Bu olay Türkiye içinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, DP dönemi diye anılan bu dönem büyük umutlarla başlamıştır.² Değişim kısa bir süre sonra başlamış ve DP'nin yeni Meclis grubu tarafından Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Fuat Köprülü ise Dışişleri bakanlığına getirilmiştir.³ 1950 yılından itibaren DP Türkiye'nin siyasi hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönem sadece iktidarda kaldığı on yıllık zaman dilimiyle sınırlı kalmamış kendisinden sonra ki Türk siyasal hayatına da damgasını vurmuştur.⁴

DP, Batı çizgisini takip edeceğini ve ABD ile ileri seviyede ilişkiler geliştireceğinin ilk işaretini 1950'de patlak veren Kore Savaşı'na asker yollamak ile vermiştir. Bundan sonra DP Batı çizgisine göre belirlenen politikayı takip ederek Rus yayılmacılığı karşısında, bu siyaseti izlemeye devam ettirmiştir. Özellikle Rus yayılmacılığına karşı ABD tarafından geliştirilen Kenar Kuşak Stratejisinin en kritik coğrafyasına sahip olan Türkiye, 1950 yılından itibaren başlayan yeni dönem boyunca Batı ve ABD'nin rahat bırakmadığı bir ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çok partili sistemin başlamasının hemen ardından iktidara gelen DP'nin iç ve dış ilişkilerde ortaya koyduğu strateji ve performans ile şekillenen Türk dış politikası Atatürk'ün stratejilerinden uzaklaşmayı ve daha çok dış gelişmelere bağlı bir süreçte yeni hareket tarzları belirlemeye yönelmiştir.

¹ Leyla Kırkpınar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.1, 2002, s.85.

² Sina Akşin, "Siyasal Tarih(1950-1960)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türk Dünyası 198-1980**, IV, Cem Yayınları, 2005. s.215.

³ Feroz Ahmad – Bedia Ahmad Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikannın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınları, Ankara 1976. s.70.

⁴ Filiz Çolak, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945- 1950)", **Türkler Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.781.

Bu bağlamda konunun işlenişi açısından öncelikle DP kuruluşu konusuna değinmeyi ve daha sonra DP dönemi olayları içerisinde Türk dış politika esaslarını irdelemeyi uygun bulduk. Dolayısıyla ilk olarak Demokrat Partinin kuruluşunu hazırlayan gelişmeleri ve partinin kuruluş sürecini, çalışma politikalarını işleyerek konumuzu incelemeye çalışacağız.

DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞ SÜRECİ

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyetinde ilki 1925'te, ikincisi 1930 yılında iki kez çok partili siyasi hayata geçiş adımı atılmış, ama ikisinden de sonuç alınmamıştır. İkinci Dünya savaşı sonrasında yenedünya düzeni Türkiye'de de rejim değişikliğini zorunlu kılmış ve çok partili siyasal hayat başlamıştır. Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün son başbakanı, liberal ekonomi yanlısı olan Celal Bayar ve üç arkadaşı tarafından kurulan Demokrat Parti, Atatürk'ün iç ve dış politikalarında dikkate aldığı tam bağımsızlık algılamasını kenara bırakacak tarzda politik yaklaşımları uygulama alanına koyarak benzeri görülmemiş bir biçimde halkı peşinden sürüklemiş ve 1950 yılında 27 yıllık tek parti iktidarına seçimle son vermiştir.⁵

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle gündeme getirilen Çiftçiyi topraklandırma Kanunu (11 Haziran 1945) büyük toprak sahiplerinin hükümetin politikalarına karşı şüphelerini arttırırken, Köy Enstitüleri gibi sosyal ve eğitim içerikli düzenlemeler ise kırsal alandaki sosyal yapıyı değiştirmeye yönelik önemli bir proje de uygulamaya geçirilmiştir.⁶ Uzun vadede Meclis içerisinde tartışmalara yol açacak olan bu gelişmeler mevcut hükümet programına yönelik pek çok eleştiriye kaynaklık etmiştir. Bu ortamda 7 Haziran 1945 tarihinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, Anayasanın milli egemenlik ilkesine işlerlik kazandırılmasını, parti işleyişinin demokratik ilkelere uygun olarak yürütülmesini isteyen "Dörtlü Takrir"i parti meclis grubuna verdiler. Öneri grupta tartışılmasına rağmen bir sonuç çıkmaz. Bu süreçte teklif sahiplerinin yeni bir parti kurarak fikirlerini tartışmaya açmaları beklenirken 7 Temmuz 1945 tarihinde sanayici Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisini kurmak için İçişleri Bakanlığı'na

⁵ M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960)", **Türk Tarihi Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.835.

⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev.: Ahmet Fethi), Hil yayınları, 1994, s.24.

başvurdu.⁷ Bu ortam içerisinde şekillenen yeni siyasal yapılanma kendini DP'nin kuruluşu ile sonuçlandırmıştır. Kurucuları arasında yer alan Birinci Meclisin muhalif II. Grubunun liderlerinden Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan gibi isimlerle dikkat çeken parti devletçiliğe karşı olduğunu belirtmiş, dış politikada İslam birliği-Şark Federasyonu gibi yaklaşımlar sergilemiştir.⁸

1950'li yıllara gelinceye dek Türk demokrasi tarihinin demokratikleşme amaçlı önemli çeşitli çabalara tanıklık ettiğini görmekteyiz. Dörtlü takrirden sonra iktidara yükselen Demokrat Parti'ye kadar bu çabalar kısa ve orta vadede başarı getirememiş gibi görünse de uzun vadede Türk demokrasi tarihini 1950'li yıllara hazırlayan bir olgunlaşma dönemini ortaya koymuştur. Milli mücadelenin (1919-1922) işgalci güçlere karşı kazanılmasından sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, aynı yıl Halk Partisi yeniden adlandırılarak Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. Bu parti Türkiye'yi 1950'ye kadar 27 yıl kesintisiz tek parti sistemi ile yönetmiştir. II. Dünya savaşından sonra iç ve dış siyasi, sosyal, askeri ve iktisadi faktörlerin etkisiyle Türkiye'de çok partili hayata geçiş süreci başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisine mensup dört milletvekili Celal Bayar (İzmir milletvekili), Fuat Köprülü (Kars milletvekili), Refik Koraltan (İçel milletvekili) ve Adnan Menderes (Aydın milletvekili) 1946'da bu süreci başlatan önemli isimlerdir. Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in Tan ve Vatan gibi muhalif basın organlarında eleştirilerini sürdürmeleri parti disiplinini ihlal olarak değerlendirilip 21 Eylül 1945 tarihinde partiden ihraç edilmeleri dikkat çekmiştir. Onlara önce, ihraçları tüzüğe aykırı olmakla tenkit eden Koraltan katıldı. Ekibin lideri Bayar ise 1 Aralık 1945 tarihinde milletvekilliği ve parti üyeliğinden istifa etmiştir. Artık yeni dönem için çekirdek kadro kurulmuştur.⁹

Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi 7 Ocak 1946'da "*Demokrat Parti*" olarak isimlendirdikleri parti kısaca açıklamaya çalıştığımız şartlar içerisinde kurulmuştur. 1945 ve 1946'da on beş yeni siyasi parti kurulmuş ancak DP ana muhalefet partisi olarak mecliste yerini almıştır. 1946 seçimlerinde CHP 396, DP ise 61

⁷ Durmuş Yalçın, Prof.Dr.Yaşar Akbıyık, Prof.Dr. Yücel Özkaya v.d., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, II, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Yayınları, 2008, s.533.

⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859- 1952**, İkinci baskı, 1995, s.638. Partinin kuruluş gerekçeleri için bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, 1990. Ayrıca DP'nin uygulamaları için bkz. Ahmad, Turgay Bedia ve Feroz, **Türkiye'de Çok Partili Politikann Açıklamalı Kronolojisi (1945-1975)**, Bilgi yayınevi, 1976.

⁹ D. Yalçın, Prof.Dr. Yaşar Akbıyık, Prof.Dr. Y. Özkaya v.d., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, II, s. 534.

milletvekili çıkarmıştır ayrıca 4 bağımsız milletvekili de meclis sıralarında yerini almıştır ki bu seçimin güvenilirliği konusunda pek çok iddia ortaya atılmıştır. Demokratlar 1946-1950 arasında kısa sayılabilecek bir sürede oldukça iyi gelişmeler sağlamışlardır.

Bu mücadeleyi Karpata, “*Cumhuriyet dayandığı ideolojinin yeniden yorumlanması sonucunu doğurduğu gibi komünizm üzerine geniş tartışmalara ve bugünkü parti sisteminin kurulmasına yol açtı*” şeklinde değerlendirmektedir.¹⁰

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri kazanarak iktidara geldiği zaman; Türkiye'nin toplam nüfusu 20.809.000 olup, bu nüfusun 12.298.709'u 15 ve daha yukarı yaşta bulunuyordu. O yıllarda Türkiye'deki nüfusun % 75'i kırsal kesimde yaşıyordu. 1948 yılı hesaplarına göre, Türkiye'nin milli geliri kişi başına 360 liraydı. 1950 yılında Türkiye'nin 770 milyon TL borcu ve 4 tonu rehinde bulunan 137 ton altın stoku vardı.¹¹ 14 Mayıs 1950 seçim sonuçlarına göre toplam 7.953.055 oyun 4.242.833 (%53.35)'ünü DP almış ve karşılığında 408 milletvekili çıkarmıştır. Buna karşılık CHP ancak 69 milletvekili çıkarabilmiştir. % 3.02 oy almış olan Millet Partisi (MP) ise 1 milletvekili çıkarabilmiş, bağımsız olarak da 9 milletvekili meclise girmiştir.

Burada vurgulanması gereken bir nokta seçim sisteminin getirdiği bir sonuç olarak DP oylarının %53,3'ünü almışken bunun Meclise milletvekili olarak yansımaları 408 milletvekili, oran olarak da %83,7 olmuştur. Yani seçim sistemi Meclisin şekillenmesinde halkın oyundan daha etkili bir faktör durumundadır. Bu sonuçlarla DP, iktidarı 22 Mayıs 1950'de devir almıştır. Aynı gün yeni Meclis'in yaptığı ilk iş de Atatürk'ün de yakın arkadaşı deneyimli ve ılımlı bir devlet adamı olarak da bilinen Celal Bayar'ı Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçmek olmuştur. Menderes'e de Hükümeti kurma görevi verilmiştir. Cumhurbaşkanı seçilen Bayar, Parti Genel Başkanlığını da bırakmıştır. Bu da Demokrasi tarihimizde yeni bir başlangıç olmuştur.

¹⁰ Konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal KARPAT, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temelleri**, Afa yayınları, İstanbul, 1996, s.205. Ayrıca 14 Mayıs 1950 seçim sonuçları için ayrıntılı bilgi için bkz. Mete TUNÇAY, “Siyasi Tarih (1950-1960)”, **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, yay. Yönetmeni: Sina Akşin, Cem yayınları, 1997, s.175-187-189.

¹¹ Mustafa Albayrak, “DP Hükümetlerinin Politikaları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, XVI, 2002, s.855.

DP'nin ezici bir çoğunluğa sahip olduğu yeni Meclis ve yeni hükümet niteliği açısından öncekinden çok farklılaşmıştı. DP milletvekillerinin sosyo-kültürel durumları incelendiğinde Atatürk'ün ideallerinden ayrılan birçok yönleri vardı. Örneğin DP milletvekilleri yaş ortalamalarının oldukça genç olmalarının yanı sıra seçmenleri ve seçim bölgeleriyle çok daha yakın ilişkilere sahiptiler, bunların yüksek eğitim konusunda yetersizliğine karşın ticaret erbabı ve hukuk bilgisine sahip olanların sayısı aralarında daha fazlaydı. DP ile CHP arasındaki en belirgin fark DP'nin bürokrat ve ya askeri geçmişi olan milletvekili sayısının çok az olmasıydı.¹²

DP'nin ideolojisi ve programı hakkında önemli detaylara değinildiğinde, halk için daha fazla hürriyet, liberal ekonomik politika, devlet sektörüne göre özel sektöre daha çok destek vermek, dini konularda daha az sınırlama olması ön plana çıkmaktaydı.¹³ DP'ye göre DP dini, temel insan haklarından biri olarak görüyor ve dinin siyasi amaçlarla amaçlara istismar edilmesine karşı çıkılıyordu çıkılıyordu. Devlet ferdin mutluluğu için kurulmuş bir müessese olarak kabul ediliyordu. Merkezi hükümet yetkilerinin kısılması, mahalli idarelerin kuvvetlendirilmesi savunuluyor, devlet memurlarının görevlerini halka lütuf olarak değil hizmet şeklinde yapmaları gerektiği belirtiliyordu. Özel teşebbüs ancak kamu yararı gözetilerek sınırlandırılmıyordu. Dış politikada hükümler devletlerin eşitliğine ve barış yolunda milletlerarası işbirliğine önem verileceği ifade ediliyordu.¹⁴ DP, iktidarı döneminde özellikle ilk yıllarında uygulama alanına aldığı siyasi kararları ile ekonomik dinamikler arasında bir denge kurmuş görünür. Öyle ki DP döneminde gelişen ekonomik liberalleşmenin dinamikleri alınan siyasi kararların sonucunda ortaya çıkan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹² Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim yayınları, İstanbul, 1998, s.321. Türk demokrasi sürecinin geçirdiği evreler için bkz. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul, 1999.

¹³ Cihat Göktepe, "Bağdat Paktından CENTO'ya Geçiş", **Türkler Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye yayınları, s. 902

¹⁴ R. Turan, Mustafa Safran, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2009, s.295.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN YAYILMACI POLİTİKASINA KARŞI OLUŞTURULAN PAKTLAR VE ANTLAŞMALAR

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte yeni bir dünya düzeninin insan haklarına saygı ve ayrıca daha demokratik yeni yönetim sistemlerine eğilimin uluslararası alanda teorik bir arka plan oluşturması Türkiye'yi de aynı şekilde etkilemiştir. Böylece Türkiye siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve güvenlik kriterleri çerçevesinde kendisini bir Avrupa Devleti olarak görmeyi hedeflemiş ve bu görüşünü Avrupa'ya da kabul ettirmeye yönelerek Avrupa içinde eşit ve önemli bir Devlet olarak yer almayı hedeflemiştir. Tabii ki bu yaklaşımın arkasında SSCB'ye karşı kendi güvenliğini sağlama gayretlerini de unutmamak lazımdır.¹⁵ Esasında bu dönem sadece Türkiye için değil diğer pek çok dünya devleti için de yenedünya düzeninde yerini bulma, dengeyi sağlama ve ya güvenlik, işbirliği, dostluk ya da diyalog biçiminde kurgulanan yeni yaklaşımlarla bazı paktların imzalanacağı bir yeni dönemden ibaret görünmektedir. Bu yeni dönemde terazinin ibresine göre her devlet kendi siyasal, ekonomik ve diplomatik çıkarları gereği bir denge kurmayı amaçlamıştır ki Türkiye de bölgede bu dengeyi iç ve dış dinamiklerin de etkisiyle kurabilmekte gecikmeyecekti. Türkiye için bu süreç önemli bazı tehditlerin SSCB gibi etkisi ile başlamıştır. Çoğunlukla ABD ve SSCB eksenli gelişen siyasal gelişmeler yeni dengelerin yerini belirlemekte oldukça etkili olmuştur.

Bu kapsamda Türkiye'nin güvenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik Sovyet Tehdidi'nin algılanış şekline değinmek gerekmektedir. Türkiye'nin yakın çevresi hızlı bir ideolojik değişim içine girmişti. Kuzeybatı ve kuzeydoğu sınırlarında Sovyet ideolojisine hizmet eden güçlü Sovyet askeri birimleri, güneydoğusunda yer alan Orta Doğu'da Sovyet siyasi nüfusun etkisini artırıyor olması, Balkanlar'da ise, özellikle de Yugoslavya'da hızla komünist sisteme yönelen bir sistemin etkinliği Türkiye'ye yakın gelecekte benzer tehlikelerin kendi topraklarında ortaya çıkacağını hissettiriyordu. Buna bağlı olarak da DP döneminde önemli gelişmeler oldu. Türkiye'yi Batı bloğuna bağlayan anlaşmalar imzalandı. Bunların başında ilk olarak Sovyetler Birliğine karşı

---

¹⁵ Yusuf Sarınoy, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi", **Türkler Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye yayınları, 2002, s.923.

ülkelerin savunmasını güvence altına alma amacına yönelik 18 Şubat 1952'de NATO'ya girmek oldu.¹⁶

ABD ve SSCB arasındaki soğuk savaş, Türk ekonomisini de ABD'ye daha da yakın duruma getirmekteydi. Ayrıca ABD'nin Orta Doğu'da Mısır'ı işgal eden İsrail'e karşı sert tutumunun ardından gelişmeler Türkiye'yi daha içine kapanık bir duruma getirecekti. Orta Doğu'da Türk ekonomisi ve politikasını kısıtlayan önemli olaylardan biri de bu idi. Ayrıca ulusal bağımsızlık sürecinde Cezair'e çekimser oy verilmesi, İran'da daha sonra da bahsedeceğimiz üzere Musaddık'a karşı Şah'ın desteklenmesi gibi konular Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Bütün bu gelişmeler Türk politikasını etkilediği gibi esasında ekonomisini de derinden etkilemiştir. DP'nin siyasal politikası bu dönemde ekonomi politikasıyla karışmış gibidir. Bunun en çarpıcı belirtisi olarak Ankara'nın daha çok ekonomi ve Sovyet tehlikesine karşı benimsediği Eisenhower Doktrini'nin benimsenmesinin ardından Bağdat Paktı toplantısında masaya yatırılan konuların başında ekonomik konular gelmiştir. Sonradan bu RCD (Regional Cooperation For Development- Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı) olarak ortaya çıkıyordu.¹⁷

DP, Batıcı dış siyasetine devam ederek ABD'nin isteğiyle Yakın Doğu ve Balkanlarda yeni pakt arayışlarına girmiştir. Yine bu dönemde, Türkiye Arap Dünyasında İngiliz ve Fransızlara karşı baş gösteren bağımsızlık hareketlerini desteklemediği gibi, İran'da da Musaddık'ın petrolü millileştirme yolundaki girişimlerine cephe almıştır. Irak ve Pakistan'daki Batı uydusu rejimlerle iş birliğine başlamış, ayrıca Yunanistan ve Yugoslavya ile de bir ortak savunma anlaşması imzalamıştır.¹⁸ Bu gelişmeler Türkiye için Atatürk'ün bağımsızlık merkezli dış politika anlayışını terk etmesi bağımlı ve göreceli bir politika izlemesi anlamına geliyordu. Bu çerçevede Kore Savaşına iştirak, NATO'ya giriş, Balkanlarda ve Orta Doğuda Batı

¹⁶ Şaban Sitembölükbaşı, "Menderes Adnan", **İslam Ansiklopedisi**, XXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s.126.

¹⁷ Yaşar Batyal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, X, S. 40, 2007.s.564.

¹⁸ Mete, Tuncay, "Siyasal Tarih(1950-1960)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980**, Yay. Yönetmeni Sina Akşin Cem Yayınları, 1997, s.180.

güdümünde işbirliği sağlayan Balkan-Bağdat paktları ve Kıbrıs uyuşmazlığına çözüm arayışları bu devrenin temel özelliklerini teşkil etmiştir.¹⁹

NATO İÇİN KORE SAVAŞI'NA GİRİŞ VE TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN DIŞ POLİTİK DİNAMİKLERİ

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra takip etmeye başladığı, batı ile işbirliği siyaseti DP döneminde de devam etmiştir. ABD'nin komünizmin yayılmasını önlemek için uygulamaya koyduğu Truman Doktrini ve Marshall Planı girişimleri Türkiye'ye bir rahatlama getirmiş ise de SSCB'nin Türkiye'ye yönelik tehdidini tamamen ortadan kaldıracak nitelikte değildi. Türkiye bu tehlikeden ancak NATO'ya üye olarak kurtulabilmeyi planlamaktaydı.

4 Nisan 1949'da ABD'nin öncülüğünde Kanada ve Batı Avrupa Ülkeleri tarafından kurulmuş olan NATO'ya üyelik için Türkiye haziran ayında müracaatta bulunmuş fakat İngiltere, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi devletlerin karşı çıkmaları sebebiyle bir sonuç alamamıştı. İngiltere Ortadoğu'daki çıkarlarını devam ettirebilmek için Türkiye ve Mısır'ın da içinde bulunduğu bir Ortadoğu komutanlığı kurmayı planlıyor, Türkiye'nin bu savunma sistemi içinde yer almasını istediğinden NATO üyeliğine karşı çıkıyordu. Batı Avrupa Ülkeleri de Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinin Sovyetler Birliği'ni kızdıracığını, bunun da kendilerine zarar vermesinden korktukları için istekli davranmıyorlardı. Bununla birlikte Türkiye bu konudaki çabalarından vazgeçmedi. 20 Haziran 1950 tarihinde Kore savaşı çıktığı zaman Birleşmiş Milletler üye ülkelerden asker talebinde bulunmuştu. Türkiye bu talebe cevap vermişti ve bir tugay asker göndermişti. Ancak bu kararın ardından Türkiye, NATO'ya girmek için tekrar müracaat edecekti.²⁰

Türkiye, NATO'ya katılmak için ilk müracaatını yaptığı sırada iş başında Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti bulunuyordu. Ancak 14 Mayıs 1950 de yapılan genel seçimlerde iktidar Demokrat Parti'ye geçmişti. Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken NATO yolunu açacak Kore Savaşı patlak vermiştir.²¹

ABD silahlı kuvvetler üyesi Senatör Cain, temmuzda Türkiye'ye gelir ve “*Kore'ye asker yollarsanız, NATO'ya girersiniz*” der. Bundan sonra Türkiye'nin Kore

¹⁹ Süleyman Hatipoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, Hatay, 2009, s.26.

²⁰ Turan - Safran, **Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi**, s.303.

²¹ Mehmet Gönübol - A. Haluk Ülman, **1945-1965 Dönemi Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1945)**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s.228.

Savaşı'na edimsel yardımı, Kuzey Atlantik Paketi'na girmesini sağlayacaktır.²² Bununla beraber Yugoslavya'nın ve Güney Avrupa'nın korunmasının en etkili yolu NATO'nun Güney kanadının Türkiye-Yunanistan üyeliği ile güçlendirme ve bununla Balkanlar üzerinde etkisinin artacağı gibi düşüncelerin Amerika Başkanı Eisenhower tarafından ortaya atılışı da Türkiye'nin NATO'ya girmesinde etkili oldu.²³

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kore yarım adası Japon işgali altında kalmıştır. Savaş sona erdiğinde ABD ve SSCB arasında varılan bir anlaşma uyarınca, yarım ada 38. paralelin Güneyi ve Kuzeyi şeklinde yapay bir biçimde bölünerek, işgalci Japon birliklerinin Kuzeyde kalanları SSCB, Güneyde kalanları ise ABD ordusu tarafından teslim alındı. SSCB işgalindeki Kuzeyde sosyalist, ABD işgalindeki Güneyde ise kapitalist bir devlet kuruldu. İki farklı ideolojiyi benimseyerek kurulan Kore Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ile Kore Cumhuriyeti arasında 25 Haziran 1950 de çatışma başladı.²⁴

Güvenlik konseyi'nin kısa bir süre sonra yapmış olduğu toplantıda alınan bir kararda; Güney Kore Birlikleri'nin Kuzey Kore'ye saldırmalarının barışı bozucu bir davranış olduğunu belirtmiştir. 27 Haziran'da da Birleşmiş Milletler üyelerini, bu bölgedeki milletler arası barışı ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırmıştır.²⁵ SSCB bu durumu boykot etse de “Barış için birleşme” adlı kararın alınmasına engel olamamıştır.²⁶

D.P.'nin, yaklaşık iktidara gelişinden bir ay sonra, 25 Haziran 1950 tarihinde, daha öncede değindiğimiz üzere Kuzey Kore'nin Güney'e saldırısı ile başlayan Kore savaşı sırasında Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 473 sayılı kararını TBMM gündemine getirerek getirmiş, bu konuda Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Meclis'e bilgi sunmuştur vermiştir. Köprülü; Hükümet'in ABD ile sıkı ve samimi işbirliği, İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifak esasları kapsamında, yeryüzünde barış ve istikrara hizmet için BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin yardım önerisine olumlu yanıt verdiğini açıklamıştır. Muhalefet tarafından da alkışlarla karşılanan hükümetin bu

²²Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1839'dan 1991'e**, Tekin Yayınevi, Ankara, 1991, s.1610.

²³ Erhan Çağrı, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, 2002, s.549.

²⁴ Erhan, “ABD ve Nato”, s.547.

²⁵ Gönlübol-Ülman, **1945-1965 Dönemi Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1945)**, s.228.

²⁶ Erhan, “ABD ve NATO ”, s.547.

girişimi, Başbakan Adnan Menderes tarafından Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde bir köprü olabileceği düşüncesiyle önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Bu nedenle Türkiye, ABD'den sonra, BM Genel Sekreterine yanıt veren ikinci ülke olmuştur.²⁷

Hükümet 18 Temmuz 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında Yalova'da bir toplantı yaparak, Kore'ye asker gönderilmesine karar verilmiştir. Bu karar, muhalefet lideri İnönü tarafından kendilerine danışılmadığı için şiddetle eleştirilmiştir. Türkiye Güney Kore'nin savunulması için, Ankara'nın Ayaş ilçesinde bulunan 24. Piyade Alayına ek olarak 259 subay, 395 Astsubay, 18 askeri memur, 4 sivil memur toplam 5090 kişilik bir askeri güç oluşturmuş ve buna "*I.Türk Tugayı*" adı verilerek komutanlığına Tahsin Yazıcı atanmış ve birlik 17 Ekim 1950 tarihinde Güney Kore'ye hareket etmiştir.²⁸ "*Pahalı Karşılık*" olarak da adlandırılan Kore savaşı, Türkiye'nin NATO'ya girmesi için yeni bir ortam oluşturduğu oluşturmuş ve Batı'nın Türkiye ile işbirliği yapma süreci bu girişimle hız kazanmıştır denilebilir. Pentagon Türkiye'nin stratejik önemini belirtmiş askeri gücü ve katkısından da memnuniyetini bildirmiştir.

Böylece Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paketi'ne katılması konusu Ottawa'da yapılan Atlantik Konseyi'nde ele alındı ve 1951 yılının Eylül ayında Türkiye'nin NATO'YA alınması kabul edildi. Türkiye'nin NATO'ya giriş kararı, Kuzey Atlantik Antlaşması ve protokolünün 18 Şubat 1952 günü TBMM'de onaylanması ile desteklendi. ²⁹Türkiye'nin NATO'ya alınmasında şu nedenler sayılabilir; Boğazları denetim altında tutmak, Anadolu'daki hava alanlarını Sovyet saldırıları başladığında hemen kullanabilmek, Orta Doğu'da, Akdeniz'de ve Balkanlar'da güvenliğin korunmasında Türkiye'den yeterince yararlanabilmek ve Batı ittifakı ile SSCB arasındaki 1/200'e yakın olan askeri birlik zayıflığını telafi etme düşüncesi olarak sıralamak mümkündür.³⁰

Türkiye'nin NATO'ya girmesinin öncelikli nedeni Sovyet Tehdidine karşı güvenlik sağlamak olmuştur. Aynı zamanda DP'nin savaş sonu dünyasına çok partili

²⁷ M.Albayrak, "DP Hükümetlerinin Politikaları", s.864.

²⁸ C.Göktepe, " Bağdat Paketi'nden CENTO'ya Geçiş ", s.907. M.Albayrak, "DP Hükümetlerinin Politikaları", s.865.

²⁹ M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960)", **Türk Tarihi Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 838.

³⁰ M. Albayrak, "DP Hükümetlerinin Politikaları", s. 865.

demokratik rejimi kurma çabaları, çok önemli ekonomik kalkınma sorunları ve savaş sonrası iktidarsızlık dönemimde Türk Silahlı Kuvvetleri'nde yeni silahlarla ateş gücünün yükseltilmesi isteği şeklindeki sorunlar da Türkiye'nin NATO'ya girmesinin nedenleri arasında sayılabilir. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ekonomik, siyasal ve askeri gelişme amaçlarına yardım edecekti.³¹ Türkiye'nin NATO'ya girmesi bir kısım sorunların çözülmesinde yardımcı olduğu halde iktidarca pekiyi değerlendirilememiştir. Örneğin; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin toptan NATO Başkomutanlığına bağlanması çok büyük sakıncalar doğurdu. Gene, Bununla birlikte salt Amerikan kredisi ve yardımı alabilmek için tam bağımsızlık ilkesinden ödün sayılabilecek bazı ikili anlaşmaların imzalanması da devletlerarası eşitlik kuralından bir sapma getirmiştir.³²

DP'NİN İKİNCİ DIŞ POLİTİKA DEĞİŞİMİ VE BALKAN İTTİFAKI İLE KIBRIS MESELESİ

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Türkiye ve Yunanistan'ın Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Batı bloğu ile yakınlaşmaları NATO'ya girmeleri ve Balkan Paktı gibi savunma sistemlerinde yer almaları iyi ilişkiler içinde olmalarını sağlamıştı. Fakat Yunanistan'ın 1954 yılında Kıbrıs Ada'sını ilhak için harekete geçmesi ilişkilerin bozulmasına yol açmıştı. İkinci Dünya Savaşı biter bitmez oluşmaya başlayan Rus tehdidinin etkili olduğu alanlardan biride Balkan yarım adasıydı. Bu bölge iki blok arasında ayrılmıştı. Bu ikiye bölünmüşlük Tito'nun Moskova'dan farklı bir politika izlemeye başlaması sonucunda Yugoslavya'nın Kominform'dan³³ çıkarılmasıyla yeni bir boyut kazandı.³⁴

³¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918–1994)**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 226.

³² Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1992, s. 182.

³³ Kominform (Kominist Enferyasyon Bürosu) : 1947'de Polonya'nın Wilaza Gora kentinde SSCB, Bulgaristan, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin katılımıyla kuruldu. Amacı, Tüm Avrupa da parti faaliyetlerini eşgüdömlü hale getirmektir. Yugoslavya ile SSCB arasındaki gerginlik sonucunda Yugoslav Komünist Partisi Haziran 1948'de Kominform'dan çıkarıldı. Kominform, Yugoslavya arasını düzeltmek isteyen SSCB tarafından 17 Nisan 1956'da dağıtıldı. Bkz.Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler," **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 500.

³⁴ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.I, İletişim Yayınları, 2002, s. 588.

1930'dan sonra samimi bir şekilde cereyan eden Türk-Yunan münasebetleri, İkinci Dünya Savaşında ve onu takip eden devrede müşterek düşmana karşı birlikte hareketi gerçekleştirmiş, Truman Doktrini ile elde edilen ortaklaşa yardım ve Kuzey Atlantik Paketi'ne birlikte katılma olgusu bu iki devleti birbirine daha sıkı bağlamıştır. Diğer yandan yukarıda da bahsettiğimiz gibi Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılışı sonrasında bağımsız bir politika izlemeye başlaması, Batı'dan yardım görmesini ve üçlü Balkan Paketi'nin akdini kolaylaştırmıştır.

1953'de Türk Dışişleri Bakanının Belgrad'ı ziyareti; Balkan Paketi'nin hazırlık çalışmalarının geliştirilerek ilk metnin 25 Şubat 1953'te Yunanistan'ın Başkenti Atina'da incelenmesine ve daha sonra da paktın 28 Şubat 1953'de imzalanmasına imkân verdi. Akdedilen bu destek anlaşmasından sonra 9 Ağustos 1954'te Bled'e ittifak ve karşılıklı yardım paketi imzalandı.³⁵ Ancak Yugoslavya'nın Balkan ittifakına ilgisinin azalması ve Kıbrıs sorunundan dolayı Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması bu paketi işlenmez hale getirmiştir.³⁶

Doğu Akdeniz'de bir ada olan Kıbrıs'ı önemli kılan en etkili unsur adanın stratejik konumudur. Osmanlı 1571'de ada'daki Venedik yönetimine son verecek, burayı himayesine almış, 1877-78 Osmanlı- Rus Harbi'nde Osmanlı İngiltere'nin kendisine destek vereceğini düşünerek Kıbrıs'ı yönetme yetkisini İngilizlere vermiştir. 1923'te de Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti adanın İngiltere'ye ait olduğunu hukuken kabul etti.³⁷ Ancak kısa bir süre sonra Kıbrıs'taki Rumlar ENOSİS(Ada'nın Yunanistan'a bağlanması) faaliyetlerine yani Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etme faaliyetlerine başlamıştır.

1954'te Yunanistan, Ada'yı ilhak etmek için Birleşmiş Milletlere başvurmuş, ayrıca yaptığı mitinglerle'de ülke içinde kamuoyu oluşturmaya çalışmış, hatta bu konuda Arap ülkelerine yanaşmıştı. Türkiye ise Kıbrıs konusuna çok duyarlı idi ve Yunanistan'a sert bir nota vererek Kıbrıs konusundaki kışkırtmalarına son vermesini istedi.³⁸ Bu durum Türkiye ile Yunanistan arasında ciddi bir çatışmaya dönüştü. Taraflar İngiliz Hükümetinin Ağustos ayındaki üçlü konferans çağrısına olumlu yanıt vermiş ancak bu durum Adada ki şiddet olaylarına çözüm getirmemişti. Türk hükümetinin

³⁵ S.Hatipoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, s.35.

³⁶ M.Fırat, "Orta Doğu'yla Olan İlişkiler", s. 591.

³⁷ C. Göktepe, "Bağdat Paketi'nden CENTO'ya Geçiş", s. 943-944.

³⁸ M. S.Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960)" s. 33.

Kıbrıs sorunu ile ilgili yaklaşımı Ada da mevcut statünün korunması idi. Bu teklif Yunan Delegasyonunun katı tavrı nedeniyle İngiliz Hükümeti tarafından reddedilmişti.³⁹

Ortam son derece gergindi ve 6 Eylül'de Selanik'te Atatürk'ün evine bomba konulduğu haberi üzerine daha da gerginleşti. Bu haberin hemen ardından İstanbul da bir miting düzenlendi. Miting kısa bir süre sonra lümen bir nitelik kazandı. Çoğunluğu Rumlara ait azınlık mallarının kiliselerinin ve okullarının hedef alındığı yıkma, yakma, yağmalama eylemlerine dönüştü. Benzer olaylar İzmir'de de yaşandı. Bu olaylar tarihe "6-7 Eylül Olayları" olarak geçti.⁴⁰ Yunan Hükümeti bu olaylarla ilgili olarak Türk resmi makamlarını suçladı. Gerginleşen ilişkileri normalleştirmek amacıyla 24 Ekim'de İzmir'de Yunan konsolosluğuna törenle bayrak çekildi ve ABD'nin aracılığıyla iki ülke arasındaki ilişkiler tamir edilmeye çalışılmışsa da bu olaylar Balkan Paketi'ne gölge düşürmekten geri kalmadı.⁴¹

ABD VE SSCB EKSENİNDE ORTA DOĞU

SSCB tehdidinin hissedildiği önemli bir başka coğrafya ise Orta Doğu olmuştur. Bu nedenle 1950 yıllarının ilk yarısı Orta Doğu savunmasına çözüm arayışlarının dönemi olmuştur.⁴² Çünkü bu dönemde ABD ile SSCB arasındaki ideolojik mücadele Orta Doğu'ya kaymıştır.⁴³

Orta Doğu'daki gelişmelerin başlangıcını İngiltere yapmıştır. İngiltere, Süveyş'teki varlığından dolayı, Mısır ile arasındaki anlaşmazlığı gidermeyi amaçlamış ve bunun için bir "Orta Doğu Komutanlığı Projesi"ni ortaya atmıştır. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁴ Bundan sonra ABD'nin bu bölgedeki inisiyatifi artmış

³⁹ Yasemin Doğaner, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Dış İlişkiler", **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 8-12 Aralık 2003**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005, s.653.

⁴⁰ M.Fırat, "Orta Doğu'yla Olan İlişkiler", s.601.

⁴¹ M.Fırat, "Orta Doğu'yla Olan İlişkiler", s.601.

⁴² Gökhan Çetinsaya, "Türk-İran İlişkileri 1923-1998", **Cumhuriyet 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi Siyasal Değerlendirme**, II, Yeni Türkiye Yayınları, 1998, s.1444.

⁴³ Aytaç Eker - Uğur Kılınç, "Dış Politikada Gelişmeler ve Türk Dış Politika Perspektifleri", **Cumhuriyet 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi Siyasal Değerlendirme**, II, Yeni Türkiye Yayınları, 1998, s.1328.

⁴⁴ Melek Fırat - Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla Olan İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, 2002, s. 618.

ancak İngiltere'nin bu bölgede bir paktın oluşmasına yönelik teşvikleri daha ağır basmıştır. Böylece İngilizlerin teşvikiyle Bağdat Paktı'nın kurulmasına gidecek ilk adımlar Pakistan ile Türkiye arasında atılmıştır.

Moskova bu yakınlaşmaya tepki gösterdiyse de, 2 Nisan 1954'te Türkiye ile Pakistan arasında "**Karaçi Antlaşması**" (Dostane İşbirliği Antlaşması) imzalandı.⁴⁵ Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Karaçi Antlaşması'na iyimser bir tavırla yaklaşmış hatta Amerika ve İngiltere'ye de telkinde bulunarak, bu ülkelerinde dâhil olduğu Arap Birliği memleketlerini içine alan bölgesel bir savunma paktı fikrini ortaya attı. Ancak bu fikir Mısır ve diğer Arap devletleri tarafından hoş karşılanmadı.⁴⁶ Çünkü bu Arap devletleri, Batılıların etkin olduğu ve yönlendirdiği herhangi bir ittifaka karşıydılar. Hatta bu ittifaklara katılan ülkelere de cephe almışlardı.

Tüm bunlara rağmen Türkiye ile Irak arasındaki Karşılıklı İşbirliği Anlaşması 24 Şubat 1955'te imzalanacaktır. Bu Karşılıklı İşbirliği Anlaşmasına Bağdat Paktı'da denilmektedir. Kurulan Pakta 4 Nisan 1955'te İngiltere 23 Eylül 1955'te de Pakistan katılmıştır.⁴⁷ Pakt'ın amaçlarını Orta Doğu bölgesinde barış ve güvenliği tesis etmek, bu maksatla üye ülkeler arasında sıkı bir işbirliği sağlamak, üye devletleri yıkıcı faaliyetlere karşı koruma ve ekonomik yardım tedbirlerini gerçekleştirmek olarak sıralamak mümkündür.⁴⁸

14 Temmuz 1958'de Irak ihtilaliyle Bağdat Paktı bir sarsıntı geçirmiş Irak'ta yeni kurulan idare bir süre sonra Bağdat Paktından ayrılmıştır. Irak'ın ayrılması ile Bağdat Paktının ismi de "**Merkez Antlaşması Teşkilatı (CENTO)**" olarak değişmiştir.⁴⁹ Bağdat Paktı Orta Doğuda İngiliz çıkarlarını garanti altına alan önemli bir araç vazifesi görmekteydi. Bağdat Paktı varlığını devam ettirdiği sürece hem İngiliz-İrak ilişkileri, hem de Türkiye-İrak ilişkileri hep iyi düzeyde seyretmişti. Fakat Irak devrimi bu ilişkileri değiştirdi. Doğrudan Bağdat Paktı'nın zayıflamasına neden oldu ve sonuç olarak da İngiliz-İrak ilişkileri ile Türk-İrak ilişkilerini olumsuz şekilde etkiledi.⁵⁰

Bu yıllarda Orta Doğu'yu savunmak için ortaya çıkan başka bir gelişme de Eisenhower Doktrini'dir. Batılıların Süveyş Kanalı'nı uluslararası kontrol altına almasını

⁴⁵ M.Fırat-Ö.Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla Olan İlişkiler", s. 621-22.

⁴⁶ S.Hatipoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, s. 32.

⁴⁷ S.Akşin, "Siyasal Tarih(1950-1960)", s. 567.

⁴⁸ S.Hatipoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, s. 32.

⁴⁹ S.Hatipoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, s. 32.

⁵⁰ Göktepe, "Bağdat Paktı'ndan CENTO'ya Geçiş", s. 930.

Mısır'ın Başbakanı Abdülnasır'ın reddetmesi üzerine 29 Ekim 1956 günü Fransa ve İngiltere Mısır'a saldırıya geçti. Bunun üzerine Sovyetler, İngiltere ve Fransa'ya nota göndererek Mısır'dan çekilmelerini istedi. Bu olaydan sonra Sovyetlerin Arap Dünyasında prestiji artmış oldu. Bölgeyi kontrol altına almak isteyen Rusya'nın tutumu karşısında ABD harekete geçerek bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarını giderilmesine yardımcı olmak ve komünizmin kötülüklerini anlatacak, ortaya koyacak bir doktrin hazırladı.⁵¹ “Eisenhower Doktrini” adıyla anılan bu doktrinle birlikte aynı zamanda ABD, Türkiye, İran ve Pakistan'la ikili işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar 1924 Anayasası'nın hükümlerine uymaması, mütecavizin tespitinde takdir güçlülüğü ve yardım konusunda mütekabiliyet prensibine yer verilmemesi sebebi ile tenkit konusu olmuştur.⁵²

Bu dönemin dış ilişkilerinde Paktlar zincirini tamamlayan son pakt İsrail'le imzalanan Çevresel Pakt'tır. İsrail Başbakanı David Ben Gurion, Mısır'da yükselen Pan-Arap akımların ve bu ülkenin SSCB ile yakın ilişkiler içinde girmesinin Orta Doğu'da İsrail'in güvenliğini tehdit ettiği inancındaydı. Böylece İsrail Başbakanı Arap devletlerinin hareket imkânlarını kısıtlamak için yeni bir oluşum meydana getirdi. Bu yeni oluşuma “Çevresel Pakt” adını verdi. Çünkü Ben Gurion pakta Arap devletlerinin çevresinde yer alan Etiyopya, İran ve Türkiye'yi dâhil etmek istiyordu.⁵³ Ben Gurion Etiyopya ile İran'la güvenlik iş birliği anlaşması imzaladıktan sonra Türkiye'ye yöneldi. Türkiye paktı olumlu karşıladı. Böylece 28 Ağustos 1958'de Türkiye Çevresel Pakt'a dâhil oldu. Türkiye'nin bu pakta katılmasının en önemli nedeni, İran'ın Bağdat Pakt'ından ayrılmasından sonra güneyde algıladığı tehdidin büyümesiydi. Ancak bu pakt Türkiye'de 1960 darbesinden sonra etkinliğini yitirmiştir.⁵⁴

SONUÇ

Uzun yıllar tek partili demokrasi ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti, 1945 yılına gelene kadar defalarca çok partili hayata geçiş denemeleri gerçekleştirdi ise de bu

⁵¹ Mehmet Kocaoğlu, **Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu Parçalanmak İstenen**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.113-14.

⁵² S.Hatipoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**, s.32.

⁵³ Atay Adevelioğlu,– Ömer Kürkçüoğlu, “Filistin Sorunu”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve yorumlar**, I, İletişim Yayınları, 2002, s. 651.

⁵⁴ A. Akdevelioğlu-Ö.Kürkçüoğlu, “Filistin Sorunu”, s. 646.

girişimlerden istenilen sonuç alınamamıştır. 1945 yılından sonra ise gerek iç gerekse dış politik şartların sonucunda Türkiye’de çok partili hayata geçiş gerçekleştirilmiş ve kalıcılığı uzun vadede sağlanmıştır. Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte kurucularını CHP’den çıkararak DP, Türkiye’nin siyasi gündemine damgasını vurmuştur. Kuruluşunun üzerinden henüz aylar geçmesine rağmen katıldığı ilk Genel seçimde TBMM’ne girmeye hak kazanan DP, bu tarihten sonra iktidar olacağı 1950 yılına kadar ülke genelinde ününü ve yükselişini sürekli arttırmıştır. Bu durum Türk demokrasi tarihinin de önemli bir dönemeci olarak kabul edilmiştir.

1945 yılı Dünya’da II. Dünya Savaşı’nın sonunun yaklaştığı, insanların savaşın yıkıcılığı ve şiddeti sonucunda demokrasi ve insani değerlere karşı daha hassas olduğu bir başka dönemdir. Öyle ki, bu yeni dönemde Türkiye’nin müttefiki olan ülkeler, yaptıkları açıklamalar ve bildirdikleri istekleri ile Türkiye’den daha demokratik bir sisteme geçmesini istemişlerdir. Dış politikadaki bu gelişmeler, içteki CHP’ye karşı genel memnuniyetsizlik ve olgunlaşan demokrasi kültürü ile birleşince, 1945 yılı itibarı ile Türkiye’de CHP’nin alternatifi partilerin kurulmasına izin verilmiştir.⁵⁵

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan isimleri 1945 yılına gelinceye kadar adları CHP ile özdeşleşmiş önemli siyaset adamlarıdır. CHP’nin iç dinamikleri ve uygulamaları karşısında özellikle 1945’te muhalif bir görüntü sergileyen ve seslerini yükselten bu kişiler, CHP’den çıkarılmışlar ve bu da Türk demokrasi tarihinin yeni bir ivmeye girmesine neden olmuştur. Kısa bir süre sonra yukarıda adını verdiğimiz bu devlet adamları DP’yi kurmuşlardır.

1945-1946 yılları Dünyada II. Dünya savaşının sonu ile barış ve demokrasiye geçişin başlangıcı olurken, Türkiye’de de savaşın getirdiği sıkıntıların bir derece olsun son bulduğu ve çok partili hayata geçişin sağlandığı yıllar olmuştur. 1946 sonrasında ise, Türkiye’de politik sistem her geçen gün daha da yerine oturmuş, çok partili sistem ülkenin tüm kurumlarını etkilemeye başlamış ve halk tarafından da önemle benimsenmiştir.⁵⁶

Türkiye’de Demokrat Parti’nin iktidar olması hem içte, hem de dışta önemli gelişmelerin önünü açmıştır. İçte Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri tek parti olarak iktidarını sürdüren CHP’nin yerini alarak iktidar olması, dışta ise ülkeyi birden

⁵⁵ Çağatay Benhür, “1945-1946 Yıllarında Türkiye’de Politik Gelişmelere Genel Bakış”, *Journal of Qafqaz University*, s. 24, 2008, s.39.

⁵⁶ Benhür, “1945-1946 Yıllarında Türkiye’de Politik Gelişmelere Genel Bakış”, s. 39.

çok pakt ve anlaşmalara götürerek uzun yıllar sonra ülkenin dış politikasını etkileyerek yeni bir yapı oluşturması farklı bir dönemin başladığının göstergesidir. Görüldüğü gibi bu dönemin dış politikasını oluşturan unsurların sonuçları ve etkisi çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler arasında, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi, NATO'ya girmesi, Balkan-Bağdat Paktı gibi Çevresel Paktlara üye olması ve Mısır Meselesi gibi durumlar yer almaktadır. Bu dönemde yürütülen bütün bir dış politika özellikle Sovyetler Birliği'nin tehdidine yönelik korunma amaçlı ve ekonomik hamle yapma amacına yönelik yürütülen bir dış politika olmuştur.

NATO üyeliğiyle beraber Türkiye'de kurulan Amerikan Üsleri, yine Amerika tarafından yapılan askeri tatbikatlar ve imzalanan Ortak Güvenlik Anlaşması, Vergi Muafiyetleri Anlaşması, Atom Enerjisi gibi bir dizi ekonomik anlaşmalarla Türkiye'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığına gölge düşürülmüştür. Bu gelişmelerden de DP yönetiminin bağımsız bir politika izleyemediği, daha çok gelişmelere göre ve ABD yöneliminde hareket ettiği ve dengeleri kuramayan bir siyasi yapı oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Korunma politikasının bir gereği olarak Batı'yla yakın ilişkiler kurmayı başarmış ancak, Arap dünyasından uzak durmuş, hatta imzaladığı Balkan-Bağdat ve Çevresel Pakt'larla Arap dünyasının tepkisini üzerine toplamış ve bu durum İsrail'i tanımasıyla da büsbütün çıkmaza girmiştir. Böylece bu olaylar Arap dünyasının ileride, Türkiye'nin Yunanistan'la yaşayacağı Kıbrıs Meselesi'nde Türkiye'ye karşıt bir politika izlemesine neden olmuştur.

20.yüzyıl denge siyasetinin etkisini tüm ısrarı ile yürüttüğü bir yeni dönem olarak bilinmektedir. Bu algı Dünya üzerinde var olan pek çok ülkeyi bu siyasetin içine çekmiştir. Bunun içinde yer alan güvenliğini ve iç-dış dinamiklerinin seyrini kontrol edebilmekte ancak dengelyi sağlayamayanlar ya bertaraf edilmeye mahkûm ya da iç-dış dinamiklerinde belli bir stratejik seyri olmayan bir diplomatik görünümde arada kalmıştır. Bu gerçek durum ve tespit zerinden Türkiye, Batı ile Rusya ve Arap dünyası arasında dengeleri kurma yöneliminde terazinin ibresini ABD'ye çevirmiştir. Bu durum kısa ve orta vadede bir fayda sağlamış olarak düşünülse de uzun vadede özellikle Arap Dünyası açısından şaşkınlık uyandırmıştır. Ancak Türkiye uzun vadede dış siyasetini bölge barışı ve güvenliği açısından dengeleri yakalamak adına zorlayacaktır. Bu çaba Türk dış siyasetinde yararlı sonuçlar doğuran yeni bir dönem başlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Turgay Bedia ve Feroz, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınları, Ankara 1976.
- Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev.:Ahmet Fethi, Hil yayınları, İstanbul, 1994.
- Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, İstanbul, 1999.
- Akşin, Sina; “Siyasal Tarih(1950-1960)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türk Dünyası 198-1980**, IV, Cem Yayınları, İstanbul 2005.
- Albayrak; Mustafa, “DP Hükümetlerinin Politikaları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, XVI, Ankara 2002.
- Avcıoğlu; Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi 1839’dan 1991’e**, Tekin Yayınevi, Ankara 1991.
- Adevelioğlu, Atay-Kürkçüoğlu Ömer; “Filistin Sorunu”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve yorumlar**, I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.651.
- Batyal, Yaşar; “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, X, Sayı 40, Ankara, 2007.
- Benhür, Çağatay; “1945-1946 Yıllarında Türkiye’de Politik Gelişmelere Genel Bakış”, **Journal of Qafqaz University**, 24. sayı,2008.
- Çolak, Filiz; “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, **Türkler Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Doğaner, Yasemin; “İngiliz büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye’sinde Dış İlişkiler”, **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 8-12 Aralık 2003**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.653.
- Eker, Aytaç - Kılınç, Uğur; “Dış Politikada Gelişmeler ve Türk Dış Politika Perspektifleri” **Cumhuriyet 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi Siyasal Değerlendirme**, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1998.
- Erhan, Çağrı; “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Eroğlu, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge kitapevi, Ankara, 1990.
- Fırat Melek-Kürkçüoğlu, Ömer; “Orta Doğu’yla Olan İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Fırat, Melek; “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Gönlübol, Mehmet- Ülman, A. Haluk; **1945–1965 Dönemi Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1945)**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.
- Göktepe, Cihat; “Bağdat Pakti’ndan CENTO’ya Geçiş ”, **Türkler Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Hatipoğlu, Süleyman; **Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Politikası**, Hatay 2009.

- Karpat, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- Kırkpınar, Leyla; **“Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”**, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.1, Ankara 2002.
- Kocaoğlu, Mehmet; **Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar Uluslar arası İlişkiler Işığında Orta Doğu Parçalanmak İstenen**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1995.
- Kongar, Emre; **21.Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.
- Mumcu Ahmet; **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992.
- Sander, Oral; **Siyasi Tarih (1918–1994)**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Sarınay, Yusuf; **“Türkiye’nin NATO’ya Girişi ”**, **Türkler Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Sitembölükbaşı, Şaban; **“Menderes Adnan”**, **İslam Ansiklopedisi**, XXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.
- Tellal, Eren; **“SSCB’yle İlişkiler”**, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1856-1952**, İkinci baskı, İstanbul, 1995.
- Tuncay, Mete; **“Siyasal Tarih(1950-1960)”**, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980**, Yay. Yönetmeni Sina Akşin Cem Yayınları, İstanbul 1997.
- Turan,R.,Safran., Mustafa; **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**,Okutman Yayıncılık,Ankara,2009.
- Yücel, M. Serhan; **“Menderes Dönemi (1950-1960)”**, **Türk Tarihi Ansiklopedisi**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Zürcher, E.Jan; **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim yayınları, İstanbul 1998.